

5. Качинское авиационное училище летчиков. Н.Коробов «Кача 1920-1923».

6. Лезинский М. Константин Арцеулов - художник и летчик.

7. Хайрулин М.Ф., Куликов В.П. Российские летчики-истребители Первой Мировой войны. – М., 2014.

Андрій НАУМЕНКО (Київ)

КІННОТА 8-Ї РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ НА ПОЧАТКУ ЛУЦЬК-ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ФРОНТУ

У підготовці наступу російських військ у 1916 р. кінноті відводилася відповідна роль. Проте масованого застосування її не вийшло, в чому, безумовно, є значна провина фронтового і армійського командування. Але, тим не менш, кіннота в цих подіях здійснила чимало славних подвигів. Доцільно висвітлити дії кінноти 8-ї армії у боях на Волині влітку 1916 р.

На 22 травня 1916 р. у склад 8-ї армії генерала О. М. Каледіна входили IV-й генерала Я. Ф. фон Гілленшмідта і V-й генерала Л. М. Вельяшева кінні корпуси. IV-й кінний корпус включав 16-у і 7-у кінні, 2-у козаку Зведену та 3-ю Кавказьку козаці дивізії. До складу V-го кінного корпусу входили 11-а, 12-а кінні та Оренбурзька козака дивізії.

16-а кінна дивізія генерала М. Г. Володченка, відзначилася у перші дні прориву 23-26 травня поблизу Рафалівки. 17-й Чернігівський гусарський полк захопив 6 гармат. 23 червня 16-а дивізія, зокрема 16-й Новоархангельський та 17-й Новомиргородський уланські, 17-й Чернігівський та 18-й Ніжинський гусарські полки атакували при Волчецьку. В цій атаці Новоархангельські улани захопили 4 гаубиці, Новомиргородські улани – 7 легких гармат, Чернігівські гусари – 3 важких гармати. Ця атака, крім того, сприяла завершенню прориву і просуванню російських військ далі до Стоходу.

У 7-й кінній дивізії генерала Ф. С. Рерберга 3 червня прославився 7-й гусарський Білоруський полк на чолі з полковником графом Г. М. Зубовим. Гусари порубали 1-й і 11-й полки угорського гонведа поблизу с. Ощів, ліквідувавши своєю атакою прорив австро-угорської піхоти і захопивши значну кількість полонених. У складі цієї дивізії діяли також 7-й драгунський Кінбурнський, 7-й уланський Ольвіопольський та 11-й Донський козацький полки.

2-а козака Зведена дивізія генерала П. М. Краснова у складі 16-го і 17-го Донських, 1-го Лінійного та 1-го Волзького козацьких полків відважно діяла на початку прориву 26 травня під Вулькою-Галузійською. Генерал П. М. Краснов був поранений у ногу під час цього бою. У наказі по IV-й кінному корпусу зазначалося, що даний бій – новий ореол слави цих полків. Козаки дали приклад піхоті, показавши чудеса пориву. 24 червня Донська бригада 2-ї дивізії атакувала поблизу с. Рудки-Червише австрійську піхоту, що окопалася.

8 червня 11-а кінна дивізія генерала М. О. фон Дістерло та Оренбурзька козака дивізія генерала М. Г. Міхеєва кінною атакою поблизу Блінова захопили 11 легких та одну важку гармату. Дещо раніше, 26 травня за сприяння роз'їзду Ізюмських гусарів один з Оренбурзьких козацьких полків оточив батальйон противника, взявши 258 полонених, 3 офіцерів і один кулемет. 15 липня 10-й і 11-й Оренбурзькі козацькі полки атакували у районі Кошево ворожу піхоту і взяли у полон 10 офіцерів, 821 солдата і 16 гармат, що стріляли в упор на картеч. У складі 11-ї дивізії хоробро діяли також 11-й драгунський Ризький, 11-й уланський Чугуївський та 12-й Донський козацький полки. У складі Оренбурзької козачої дивізії діяли 9-й, 10-й, 11-й, 12-й Оренбурзькі козацькі полки.

23 червня поблизу с. Градія на р. Стир три ескадрони 11-го Ізюмського гусарського полку атакували бригаду Баварської піхоти чим, врятували Туркестанський стрілецький полк від розгрому. Наступ німців було зупинено, але ескадрони, потрапивши у болото, зазнали значних втрат. Відомі також дії Ізюмські гусарів окремими роз'їздами.

12-а кінна дивізія генерала барона К. Г. фон Маннергейма кілька днів перекидалася на різні ділянки фронту. Генерал О. М. Каледін навіть забороняв використовувати її для переслідування відступаючого противника, незважаючи на настійливі прохання командира дивізії. 27 травня Охтирський гусарський полк під командуванням полковника Єлчанінова зосередився у передмісті Луцька, готуючись до прориву на ділянці 4-ї Стрілецької дивізії генерала А. І. Денікіна північніше шосе Луцьк – Володимир-Волинський. Охтирці спільно зі Стародубським драгунським полком кінною атакою відкинули противника. Гусари увірвалися в Борятин, збили рештки австрійців, і, спішившись, вели стрілецький бій до ранку. Спільно зі Стародубським драгунами і козаками Уфімо-Самарського полку гусари тричі кидалися у кінні атаки. В

цих боях відзначився штабс-ротмістр Вайтенс. Загинули корнети Феденко-Проценко і Дорошенко.

Загалом російське командування не змогло правильно використати свою численну, а разом з тим, хоробру та прекрасно підготовлену кінноту. Наведені приклади діяльності кінноти свідчать про значні її можливості у виконанні бойових завдань. Проте вони носять переважно поодинокий, а подекуди, випадковий характер. В разі вмілого застосування цих військ результат Луцьк-Чернівецької операції міг бути значно успішнішим для росіян, принаймні вони могли остаточно вивести зі строю Австро-Угорщину, а можливо – і вплинути на прискорення перемоги, чого однак, не сталося.

Ігор ПАСЮК, Василь КАРПЮК (Луцьк)

ВИКОРИСТАННЯ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ВОЛИНІ

Першу світову війну неофіційно називають «війною хіміків», оскільки протягом усього конфлікту застосовувалися отруйні речовини найрізноманітнішої дії.

Основні застосовувані в ході війни речовини не були новоствореними — їхнє відкриття припадало на XIX і навіть на XVIII століття: хлор (1774), синільна кислота (1782), хлороціан (1802), фосген (1812), іприт (1822), хлоропікрин (1848)[8]. До інших речовин, що були в розпорядженні сторін конфлікту станом на початок війни, належали: етилбromoацетат, хлороацетон, ксилілбромід, бензилбромід, bromoацетон, bromбензилціанід, акролеїн.

Попри поширену думку, вперше застосувала хімічну зброю не Німеччина, а Франція — використовуючи проти німецьких військ гранати зі сльозогінним метилbromoацетатом у серпні 1914 року. Франція тестувала такі гранати ще до початку війни і продовжувала застосовувати сльозогінний газ протягом усієї війни. Однак низька ефективність подібних засобів не зчинила значного резонансу у стані ворога і тривалий час залишалася мало помітною, особливо на фоні подальшого масштабного застосування хімічної зброї Німеччиною.

Велика Британія на той час також проводила дослідження: спочатку зі сльозогінними речовинами, а згодом перейшовши до більш токсичних. У січні 1915 року працівники Імперського коледжу показово уразили представників військового міністерства етилодоацетатом, продемонструвавши його сльозогінну дію. А на розгляд Британському Адміралтейству на чолі з Вінстоном Черчиллем у травні 1915 представили проект, який включав застосування діоксиду сірки проти німецьких сил, димові зависи для військових маневрів та газозахисний шолом-маску для армії. Черчилль відхилив план, але створив комісію з досліджень застосування димів.

Німеччина була лідером у розробках і впровадженні отруйних речовин, в тому числі у розробках нових видів зброї проти постійнооновлюваних видів захисного спорядження. На чолі німецьких військових науковців стояв хімік Фріц Габер, який був розробником новітнього методу отримання промислово важливого аміаку (процес Габера - Боша) — сировини для синтезу нітратної кислоти, котрас лугувала у виготовленні добрив і вибухівки тринітролуолу. Хоч Габер і не був токсикологом, та він зробив величезний внесок до теорії хімічної зброї. Зокрема, ним було запроваджено поняття про ступінь летальності речовин і правило Габера, яке постулювало математичну залежність між концентрацією речовини та часом дії, необхідними для досягнення летального ефекту.

22 квітня 1915 року, дочекавшись сильного вітру з північного сходу, війська полку за наказом Габера відкрили вентилі на 5730 балонах, випустивши 168 тонн хлору по фронту шириною в 4 милі (6,4 км). Утворилася жовто-зелена стіна диму заввишки до 15 метрів, що рухалася на позиції французько-алжирських і канадських військ за швидкістю 30 м/хв. Солдати, що зазнавали ураження, не були укомплектовані достатнім захисним спорядженням, тому їм доводилося вмочувати у воді бавовняні пижі і прикривати обличчя. За різними підрахунками внаслідок газової атаки загинули та отруїлися від 3 до 15 тисяч чоловік.

2 травня 1915 року хімічна зброя вперше була застосована німецькими військами і на східному фронті. За сприятливого напрямку вітру німці розпилили із балонів 264 т. хлору. Внаслідок цієї газової атаки, вісім тисяч солдат російської армії вибуло із строю, з них одна тисяча загинула. Значні втрати, з російської сторони, пояснювались повною відсутністю будь-якого протихімічного захисту у солдат. Це викликало занепокоєння у російського командування, і почалися пошуки виходу із ситуації, що склалась.

Спершу у військах для захисту від дії отруйних газів були введені марлеві пов'язки, які перед